

УДК 332.142.4.01-047.44:332.135

DOI: 10.31651/2076-5843-2020-2-169-178

ПРОДАНОВА Лариса Василівна

д.е.н.,

Черкаський державний технологічний університет,
м. Черкаси, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4280-6013>

prodanlv@i.ua

БУРЯК Євген Вікторович

к.е.н.,

Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського,

м. Кременчук, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8039-004X>

burzhen@ukr.net

ЯКУШЕВ Олександр Володимирович

к.е.н.,

Черкаський державний технологічний університет,
м. Черкаси, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0699-1795>

aleksandro@i.ua

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИЗНАЧЕННЯ ТА ОЦІНКИ
КОНЦЕНТРАЦІЇ РЕСУРСІВ ТЕРИТОРІЙ В УМОВАХ РОЗБУДОВИ ІНТЕГРАЦІЙНИХ
ПРОЦЕСІВ**

У статті обґрунтовано теоретико-методологічні основи визначення та оцінки концентрації ресурсів територій в умовах розбудови інтеграційних процесів. Визначено економічну сутність поняття регіональної концентрації ресурсів. Досліджено еволюцію наукових підходів щодо трактування змісту та сутності процесів концентрації в контексті теорій регіональної економіки і територіально-просторової організації господарства. Охарактеризовано систему показників оцінки та вимірювання процесів концентрації. Вказано на доцільність застосування індексу концентрації ринку та індексу Херфіндаля-Хіршмана для оцінки сконцентрованості регіональних ресурсів. Виявлено недоліки зазначених показників та шляхи їх усунення.

Ключові слова: концентрація ресурсів; агломерація; локалізація; монополізація; регіоналістика; кластер; індекс концентрування ринку; індекс Херфіндаля-Хіршмана.

Постановка проблеми. Доволі значна кількість дослідників інтеграційних процесів звертають увагу на те, що вони тісно пов'язані з таким явищем як концентрація ресурсів. У загальному розумінні під поняттям концентрації (від лат. *concentratio* – скупчення, зосередження) розглядається широкий комплекс взаємопов'язаних процесів, зосереджених в одному місці або в одних руках [1]. Оскільки концентрація (як й інтеграція) виступає багатовірневим явищем, оскільки вона може зачіпати окремі підприємства, компанії та організації (мікрорівень), окремі галузі, зокрема товарні, фінансові, ринки праці (мезорівень), регіони, національні економіки (макрорівень), світову економіку (мегарівень). У зв'язку з цим процеси концентрації в сучасних наукових публікаціях вивчаються та аналізуються практично на всіх рівнях економічної системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Деякі вчені вважають, що концентрація капіталу, високих технологій, висококваліфікованої робочої сили та наукового потенціалу в економічно розвинутих країнах є найзагальнішою закономірністю, що досить виразно виявляється в сучасній світовій економіці; зростання масштабу виробництва, концентрацію і

централізацію капіталу слід віднести до основних характеристик та рис сучасної глобалізації [2, с. 19, 31].

Міжнародні інтеграційні процеси у взаємозв'язку з процесами концентрації досліджують Левківський В. [3], Семак Є. [4], Скоробогатова Н. та Грищенко Є. [5], Молчанова Є. [6]. Ткаченко О. відносить «дії ефекту втрат від збільшення масштабів виробництва при високому рівні його концентрації» до негативних наслідків міжнародної економічної інтеграції [7, с. 115]. Натомість Пазізіна К. та Уніят А. вважають, що в результаті концентрації ресурсів відбувається технологічне оновлення економіки міжнародного інтеграційного об'єднання [8, с. 26-27].

Деякі аспекти процесів концентрації в різних галузях економіки України (зокрема харчовій промисловості, галузі виробництва молока, сільському господарстві) досліджують Скопенко Н. [9], Кравець К. [10], Радько В. та Свиноус І. [11], Винограденко С. [12].

Давидова Л. та Чумакова А. вважають, що інтеграційні процеси в економіці перебувають у тісному зв'язку з процесом концентрації капіталу [13, с. 83-84]. Алтухова І. підкреслює, що концентрація виробництва у великих корпораціях полегшує регулювання ринкової економіки з урядового рівня в процесі економічної інтеграції [14, с. 44]. Економічну інтеграцію як форму організаційного об'єднання підприємств розглядає Камінська В. [15].

На тісному зв'язку процесів інтеграції та концентрації наголошує Смолич Д. [16]. Науковець Дунаєв І. вважає, що процеси концентрації та інтеграції тісно пов'язані між собою в регіональній економіці [17, с.6].

На думку деяких дослідників, процеси концентрації на регіональному рівні економіки можуть мати як позитивні так й негативні наслідки. Растворцева С. та Терновський Д. зазначають, що «процеси концентрації економічної активності (агломераційні процеси) традиційно супроводжуються посиленням диференціації регіонів за рівнем соціально-економічного розвитку [18, с. 154].

Незважаючи на низку наукових напрацювань, існує необхідність обґрунтування теоретико-методологічних засад визначення та оцінки концентрації ресурсів територій в умовах розбудови інтеграційних процесів.

Метою статті є обґрунтування та надання розширеного бачення теоретико-методологічних засад визначення та оцінки концентрації ресурсів в умовах розбудови інтеграційних процесів на регіональному рівні.

Викладення основного матеріалу дослідження. Переважна більшість сучасних словників пояснює походження терміну «концентрація» від латинських, французьких або німецьких слів (від лат. *con...* (*co...*, *com...*) – об'єднання, спільність, сумісність, а також лат. *centrum* – середина; франц. *Concentration* та нім. *Konzentration*, що перекладаються як зосередження, скупчення чогось в одному місці або навколо одного центра, згущення [19]. Отже, у найзагальнішому та найширшому розумінні концентрація є центром, осередком, зосередженням, скупченням, насиченням [19].

Для особливої характеристики або позначення процесів концентрування використовуються поняття: агломерація, локалізація і таргетування.

Певний інтерес в контексті вивчення взаємозв'язку процесів концентрації та інтеграції на рівні регіональної економіки представляє колективне дослідження під керівництвом Вакуленка В. та Орлатого М., де зазначено, що комплексне задіяння всіх наявних на місцевому рівні ресурсів є основою формування кластерів [20, с. 291].

З'ясовуючи зв'язок та визначаючи співвідношення понять «інтеграція» та «концентрація», слід погодитись із Є. Семак у тому, що процес концентрації, поряд із спеціалізацією, кооперацією та комбінацією, слід вважати формою реалізації інтеграції, а «остання розкривається через перші» [4, с. 119-121].

У сучасній науковій літературі процеси концентрації капіталу і виробництва доволі часто пов'язуються виключно з формуванням ринкових структур, структур галузевих та регіональних ринків, зокрема з їхньою монополізацією [21]. Це зумовлено тим, що вплив концентрації (ресурсів, виробництва та капіталу) на економічні процеси є вельми багатограним [21, с. 54]. Сучасне розуміння терміну «концентрація» еволюціонувало впродовж тривалого часу (в період

XVIII-XX сторіччя), насамперед в рамках теорії ринкових структур (та різноманітних концепцій концентрації), розвиток якої умовно поділяють на декілька етапів, що характеризуються різними підходами до трактування досліджуваного поняття (табл. 1).

Таблиця 1

**Еволюція розуміння сутності та змісту процесів концентрації
в контексті теорії ринкових структур**

Основні етапи еволюції розуміння терміну «концентрація» та їх особливості		Автори концепцій та підходів	Особливості підходів до визначення поняття «концентрація» та зміст концепцій	
XVIII – кінець XIX ст.	дослідження концентрації виробництва та концентрації капіталу	А. Сміт, Д. Рікардо, Дж. Мілль, К. Маркс	- основний акцент – на дослідженні концентрації виробництва та концентрації капіталу; - ототожнення концентрації з ринковою структурою; - дослідження концентрації у взаємозв'язку із конкуренцією і монополією	
кінець XIX ст. – 50-ті рр. XX ст.	дослідження концентрації виробництва	А. Маршалл, Дж. Робінсон	- основний акцент – на дослідженні концентрації виробництва; - основний мотив участі у концентрації – досягнення економії від масштабу; - дослідження концентрації у контексті монополістичної конкуренції та олігополії	
друга половина XX ст.	дослідження ринкової концентрації	структуралістичний підхід	Дж. Бейн, Е. Мейсон	- концентрація як одна із важливих характеристик структури ринку; - акцент на взаємозв'язку рівня концентрації та прибутковості галузі
		концепція квазі-конкурентних ринків	У. Баумоль, Д. Панзар, Р. Вілліг	- високий рівень концентрації не тотожний наявності монопольної влади
		концепція «меж»	Дж. Саттон	- визнання неможливості визначення однозначної залежності між рівнем ринкової концентрації та рівнем конкуренції і величиною галузевого прибутку

Джерело: складено авторами за [21, с. 55; 22; 23, с. 113]

Еволюцію теоретико-методологічних основ, розуміння сутності та змісту процесів концентрації в контексті теорії ринкових структур доцільно поділити на три етапи [12, с. 55-56; 23, с. 113-114]: від дослідження зосередження робітників і машин на одному підприємстві у кінці XIX ст. та можливостями розширення виробництва до дослідження концентрації представниками інституціоналізму.

Теоретико-методологічні підходи до визначення термінів «концентрація ресурсів регіональної економіки» повинно враховувати також здобутки сучасної теорії регіоналістики. Еволюцію наукових підходів до трактування змісту та сутності процесів концентрації систематизовано в табл. 2.

Для групування концепцій та теорій регіональної економіки і територіально-просторової організації господарства в таблиці 2 використано підходи, що запропоновані Качаном Є. та Джаманом М.: група концепцій «факторів розвитку та розміщення»; група «штандортних» концепцій та група концепцій, автори яких основну увагу приділили вивченню ролі науково-технічного прогресу в розміщенні господарства; четверта група включає концепції, що лежать в основі сучасної регіоналістики.

Таблиця 2

Еволюція концептуального наповнення сутності процесу концентрації в контексті теорій регіональної економіки і територіально-просторової організації господарства

Основні напрями та групи теорій і концепцій	Автори концепцій та підходів до визначення поняття «концентрація», історичний період розвитку теорій регіональної економіки і територіально-просторової організації господарства
1. Концепції «факторів розвитку і розміщення»	А. Сміт (1723-1790); Д. Рікардо (1772-1823). Концепція «абсолютних переваг» А.Сміта та концепція «порівняльних переваг» Д. Рікардо. Кінець XVIII-початок IX ст.
	Е. Хекшер (1879-1952), Б. Олін (1899-1979). Теорія співвідношення факторів виробництва 20-30-х роки XX ст.
	В. Леонт'єв. Скорегована теорія Хекшера – Оліна. Розробив модель «витрати-випуск», яка є відображенням рівноваги між наявністю (сконцентрованих) ресурсів та їх використанням. 50-70-ті роки XX ст.
2. «Штандортні» моделі розміщення виробництва	І. Г. фон Тюнен (1783-1850). Запропонував оптимальну схему розміщення сільського господарства – система концентричних кілець (Тюнена) зі своєю спеціалізацією
	В. Лаунхардт (1832-1918). Модель «локаційного трикутника». Розробив модель розміщення виробництва у вигляді «локаційного трикутника» сировина-енергія-ринок збуту. Кінець IX ст.
	А.Е. Шеффле (1831-1903). Гравітаційна модель. Пов'язував локалізацію промисловості з кількістю населення, відстанню до ринків збуту, щільністю великих міст; концентрацією підприємств прив'язав до джерел сировини і палива. Кінець IX ст.
	А. Вебер (1868-1958). Теорія розміщення промисловості. Вважав, що вигода агломерації залежить від технічної і просторової концентрації виробництва. Початок XX ст.
	Т. Паландер (1902 – 1972). Запропонував загальну і спеціальну теорії «штандорта» (моделі розміщення) підприємств. 30-ті роки XX ст.
	В. Кристаллер (1883-1969). Теорія «центральных місць» (про функції і розміщення системи населених пунктів). 30-ті роки XX ст.
	А. Льюш (1906-1945). Теорія організації економічного простору. Розроблено на основі модифікації ідей В. Кристаллера: виробничі підприємства й організації сфери послуг для обслуговування своєї зони (правильного шестикутника) мають бути розміщені у вершинах (кутах) кристаллової (гексагональної) решітки. 40-ві роки XX ст.
3. Науково-технічні (інноваційні) теорії і концепції	Д. Сміт, Д. Гамільтон. Критики і послідовники «штандортних» теорій. 70-ті роки XX ст.
	Т. Хагерстранд (1916-2004). Теорія дифузії нововведень. Запропонована модель дозволяє з'ясувати механізм впливу НТР на розвиток і розміщення господарства. 50-ті роки XX ст.
	Р. Вернон, С. Хірш, Теорія-гіпотеза «продуктивно-виробничих циклів» («циклу життя продукту»)
4. Теорії «регіонального економічного розвитку»	А. Скотт, М. Столпер, Р. Волкер. Концепція «динамічного і сегментаційного методів аналізу» – одна з найновіших теорій. Кінець 80-х років XX ст.
	Ф. Перру (1903-1987). Теорія «полюсів зростання». 50-ті роки XX ст. Довів, що центри й ареали, де розміщені підприємства галузей-лідерів, стають полюсами притягнення цих факторів.
	Дж. Фрідман (1926-2017). Модель «центр-периферія» або «ядро-периферія»
	В. Айзард (1919-2010). Розробив моделі оптимального розміщення виробництва та метод гравітаційних моделей регіонів
5. Теорія економічних кластерів (підприємств, галузей, регіонів). Теорія формується із початку 90-х років XX ст.	М. Колосовський (1891-1954). Теорія, що об'єднує концепції економічного районування, територіально-виробничих комплексів (ТВК), територіально-господарських комплексів (ТГК), міжгалузевих комплексів (МГК).
	А. Маршалл (1842-1924). Описав концентрацію спеціалізованих галузей в окремих місцевостях. Вперше сформулював основні характеристики кластеру
	М. Портер (нар. 1947 р.). Розвинув (1990 р.) ідеї Маршала та обґрунтував теорію кластерів. Як ключові ознаки кластеру виділив географічну концентрацію (локалізацію) учасників кластеру
	М. Енрайт (нар. 1952 р.). Предметом свого дослідження обрав регіональні розбіжності конкурентних переваг
	Е. Бергман та Е. Фезер. Визначили (1999) п'ять ключових концепцій, що складають кластерну теорію: концепції екстерналії, інноваційного оточення (середовища), кооперативної конкуренції (конкуренції співробітництва), міжфірмової боротьби (конкуренції), шляху залежності Андерсон Т. та ін. (2004) виокремлюють ключові елементи, що характеризують кластери: 1) географічна концентрація; 2) спеціалізація; 3) сукупність учасників кластеру; 4) конкуренція і кооперування; 5) критична маса (обсяг діяльності, за яким кластер стає стійким і впливовим); 6) життєвий цикл кластера; 7) сприйняття інновацій

Джерело: складено авторами за [24]

Група концепцій економічних кластерів (яку ми виділили з числа теорій регіональної економіки і територіально-просторової організації господарства в таблиці 2 окремо як самостійну), формування якої спостерігається із початку 90-х років XX ст. (але вважається, що феномен кластера як об'єкта агломерації взаємопов'язаних підприємств на певній території відомий із часів ремісничого виробництва, з початку XVIII ст. [25]), спрямовує свої дослідження на такі явища як: «скупчення, зосередження у групи «географічно сусідніх, взаємопов'язаних компаній (постачальників, виробників, тощо) та пов'язаних з ними організацій (навчальних закладів, органів держуправління, компаній з інфраструктури) [25].

Узагальнюючи та критично аналізуючи основні підходи та визначення сутності концентрації, концентрацією слід розуміти процеси насичення, зосередження економічних ресурсів, що супроводжуються формуванням відповідних взаємозв'язків та взаємозалежностей між ними.

Залежно від об'єктів скупчення рекомендуємо розрізняти концентрацію ресурсів: людських, інформаційно-знансєвих, капітальних, фінансових, інвестиційних, природних).

Особливу зацікавленість формує розуміння концентрації, як прояву дії об'єднання, інтеграції територій. Саме такий підхід формує сучасне визначення територій (країна, регіон, місто, будь-яке інше територіальне утворення чи населений пункт).

Для оцінювання та вимірювання процесів концентрації наразі використовують доволі численну кількість різноманітних показників, які застосовуються для вивчення стану як галузевих так і для регіональних ринків (для аналізу ринкових структур в галузі чи нерівномірності розподілу економічної активності в регіоні), в світовій чи національній економіці. Наразі в економічній теорії і практиці не існує єдиного показника рівня концентрації на ринку в галузі чи в регіоні. Науковці пропонують всю сукупність показників концентрації поділити на: прямі (індекс Бейна, Тобіна, Лернера) – ті, які безпосередньо показують ступінь впливу фірми на ринок (показники ринкової влади), та непрямі (індекс Херфіндаля-Хіршмана, дисперсія ринкових часток, індекс Холла-Тайдмана) – ті, які характеризують ринкову ситуацію в цілому, на підставі чого можна визначити ступінь незалежності фірми при прийнятті ринкових рішень [26, с. 55-56]. У різних дослідженнях і для різних цілей можуть використовуватися різні показники концентрації.

Також науковці пропонують для кількісного оцінювання процесів концентрації ресурсів регіонів застосовувати показники їх щільності. Так, Романюк С. вважає, що концентрація економічної діяльності (в країні чи в окремому регіоні) зазвичай визначається щільністю виробництва, зокрема ВВП, на одиницю площі території (квадратний кілометр) [27, с. 9-13].

Одним з найпростіших показників, який може бути розрахований для оцінювання концентрування та концентрованості регіональних ресурсів, на нашу думку, є індекс (коефіцієнт) концентрації ринку.

Індекс концентрації ринку (CR) – один з перших показників, який почав застосовуватись економістами для аналізу ринкових структур. З 60-х років XX ст. індекс концентрації активно використовувався для дослідження структури ринків антимонопольними органами США [28, с. 31]. Показник відрізняється простою методикою розрахунку, а число суб'єктів ринку, для яких він розраховується може бути будь-якою (3, 4, 8, 10, 20, 50 чи навіть 100).

Наприклад, в США та Франції свого часу розраховувались показники концентрації CR4, CR8, CR20, CR50, CR100; в Німеччині, Великій Британії та Канаді – CR3, CR6, CR10.

Чітко окреслених критеріїв визначення з його допомогою рівнів ринкової концентрації (високої чи незначної) також не існує. Проте, деякі автори наводять такі критерії для CR3: незначний (низький) рівень концентрації – ринкова частка досліджуваних суб'єктів не перевищує 45%, помірна концентрація ринку – ринкова частка припадає на інтервал від 40 до 70 відсотків, ринок вважається висококонцентрованим, якщо значення CR3 перевищує 70% (табл. 3).

Інші дослідники наводять інші критерії: якщо CR4 дорівнює 100%, то ринкова структура може бути визначена як чиста монополія; при $(50\% < CR4 < 90\%)$ формується ринок з

домінуючими фірмами; ($CR_4 > 60\%$) – ринок обмеженої олігополії; ($CR_4 < 40\%$) – ефективна конкуренція [29, с. 14].

Таблиця 3

Методика визначення показників, що використовуються для оцінювання процесів концентрування, рівня концентрованості ресурсів регіонів

Показник	Методика визначення	Пояснення до умовних позначень та методики	Переваги чи недоліки показника та методики
питома вага (частка, ринкова доля) окремого регіону в загально-державному обсязі відповідного ресурсу (відносний показник структури)	$D_i = \frac{a}{A},$ <p>де D_i – питома частка i-го регіону в загально-державному обсязі відповідного ресурсу, a – обсяг відповідного ресурсу в регіоні (в абсолютних величинах), A – загально-державний обсяг ресурсу (в абсолютних величинах)</p>	відношення розміру складової частини до загального підсумку за сукупністю (загально-державного обсягу); сума часток дорівнює 1 або 100 %; чим більше значення питомої частки – тим більше концентрованість відповідного ресурсу в одному регіоні, і, навпаки	найпростіший та найрозуміліший показник; дозволяє визначити регіони-лідери (головні концентратори) та регіони-аутсайтери (антиконцентратори)
індекс (коефіцієнт) концентрації ринку (показник питомої частки на ринку)	$CR_k = \sum_{i=1}^k D_i,$ <p>де CR – індекс (коефіцієнт) концентрації, D_i – питома частка i-го регіону в загально-державному обсязі відповідного ресурсу, k – кількість регіонів, для яких розраховується показник.</p> <p>або</p> $CR_n = \frac{d_1 + d_2 + \dots + d_n}{A},$ <p>де CR_n – коефіцієнт відносної концентрації, d – обсяг відповідного ресурсу в регіоні A – загально-державний обсяг ресурсу n – кількість регіонів</p>	сумарна частка (ринкова доля) визначеної кількості регіонів ($k=1, 2, 3, 4, 5, \dots, n$) із найбільшими обсягами відповідних ресурсів (питомими частками в загальнодержавному обсязі); чим більше значення індексу – тим більше концентрованість ресурсів в групі досліджуваних регіонів (для яких розраховується індекс)	недоліком показника є його «нечутливість» до різних варіантів розподілу часток між регіонами; невизначеною залишається кількість суб'єктів ринку (число регіонів), для яких його необхідно розраховувати щоб отримати найточніший результат; застосування даного показника вимагає проведення додаткових порівнянь різних варіантів його розрахунку
індекс Херфіндаля-Хіршмана	$HHI = \sum_{i=1}^n S_i^2,$ <p>де HHI – індекс Херфіндаля-Хіршмана, S_i – питома частка i-го регіону, у відсотках, n – кількість регіонів, для яких розраховується показник</p>	розраховується як сума квадратів ринкових часток (відсоткових) усіх досліджуваних регіонів; може приймати значення від 0 до 1	дозволяє нейтралізувати недоліки інших показників і отримати достовірніші результати; враховує частку кожного з учасників на ринку

Джерело: складено авторами за [29; 30; 31; 32; 33]

Ще одним важливим показником, який може бути розрахований для оцінювання концентрування та концентрованості регіональних ресурсів, на нашу думку, є індекс Херфіндаля-Хіршмана. Із 80-х років ХХ ст. індекс Херфіндаля-Хіршмана (HHI) займає позицію головної

характеристики (ринкової структури, концентрації ринку), яку активно використовують уряди різних країн світу в практиці антимонопольного регулювання США, Європи та ін.

Порівнюючи можливості застосування двох розглянутих індексів для оцінювання концентрування та концентрованості регіональних ресурсів, необхідно зважати на такі особливості:

- недоліком індексу концентрації ринку є його «нечутливість» до різних варіантів розподілу часток між регіонами; невизначеною залишається кількість суб'єктів ринку (число регіонів), для яких його необхідно розраховувати щоб отримати найточніший результат; застосування даного показника вимагає проведення додаткових порівнянь різних варіантів його розрахунку;

- індекс Херфіндала-Хіршмана дозволяє нейтралізувати недоліки інших показників і отримати достовірніші результати; враховує частку кожного з учасників на ринку; його недоліком є те, що при розрахунку квадратів часток ринку надається більша вага показникам більших регіонів, а менша – відповідно, меншим.

Висновки. Окреслені положення та узагальнені теоретико-методологічні підходи потребують свого практичного впровадження в сучасних умовах вирішення проблем регіоналістики України. Подальші дослідження доцільно зосередити на питаннях застосування розглянутих методик та показників для оцінювання процесів концентрування, рівня концентрованості ресурсів регіонів України.

Список використаних джерел

1. Енциклопедія бізнесмена, економіста, менеджера. За ред. Р. Дяківа. К.: Міжнародна економічна фундація, 2000. 305 с.
2. Козак Ю.Г., Ковалевський В.В., Захарченко О.В. та ін. Міжнародні стратегії економічного розвитку. Київ, Аврор, 2011. 262 с.
3. Левківський В.М., Антоненко В.Г. Теоретичні засади формування та розвитку міжнародної економічної інтеграції. *Науковий вісник Чернігівського державного інституту економіки і управління. Серія І: Економіка*. 2012. Вип. 2. С. 120-124.
4. Семак С.А. Теоретические основы международной экономической интеграции. URL : http://elib.bsu.by/bitstream/123456789/5201/1/semak_2009_6_IER_issues.pdf (дата звернення: 20.11.2019).
5. Грищенко С.С., Скоробогатова Н.Є. Теоретичні аспекти визначення сутності міжнародної економічної інтеграції. *Економічний аналіз*. 2016. Том 24. № 1. С. 16-21.
6. Молчанова Є.Ю. Глобалізована інтеграція регіонально-економічного розвитку. *Культура народів Причорномор'я*. 2007. № 117. С. 116-123.
7. Ткаченко О.А. Економічні особливості міжнародної регіональної інтеграції. *Економіка та управління національним господарством*. 2016. Вип. 11. С. 113-116.
8. Пазізіна, К. В., Уніят А. В. Світова та європейська інтеграція. Тернопіль : [б. в.], 2013. 258 с. URL : http://library.tneu.edu.ua/images/stories/praci_vukladachiv.pdf (дата звернення: 20.11.2019).
9. Скопенко Н. Особливості розвитку інтеграційної взаємодії підприємств харчової промисловості України. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2014. №5(158). С. 28-32.
10. Кравець К. Сучасний рівень концентрації виробництва підприємств харчової промисловості. *Економіка та держава*. 2012. № 4. С. 90-93.
11. Радько В.І., Свиноус І.В. Поглиблення спеціалізації та концентрації як чинник інтенсифікації виробництва молока. *Економіка та держава*. 2015. № 12. С. 13-16.
12. Винограденко С.О. Підвищення рівня концентрації як основа інтенсифікації використання земельних ресурсів сільгосппідприємств. *Вісник економічної науки України*. 2015. №2. С. 9-13.
13. Давидова Л.В., Чумакова А.В. Концентрация капитала как основа интеграционных процессов в реальном секторе экономики. *Известия Тульского государственного университета. Экономические и юридические науки*. 2009. №1-2. С. 83-87.
14. Алтухова І.М. Міжнародна конкурентоспроможність регіональних господарських комплексів в процесі міжнародної економічної інтеграції. *Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту*. 2012. Вип. 1 (11). С. 40-49.
15. Камінська В.В. та ін. Синергетична ідентифікація інтеграції: Монографія. Житомир. 2012. 204 с.
16. Смолич Д.В. Межотраслевые хозяйственные комплексы и региональные особенности их развития и размещения. *Економічний форум*. 2018. №2. С. 154-161.
17. Дунаєв І.В. Вплив інтеграційних процесів на модернізацію регіональної економічної політики. *Теорія та практика державного управління*. 2016. №1(52). С. 1-11.

18. Растворцева С.Н., Терновский Д.С. Факторы концентрации экономической активности в регионах России. *Экономические и социальные перемены: факты, тенденции, прогноз*. 2016. № 2 (44). С. 153-170.
19. Словник іншомовних слів, за редакцією члена-кореспондента АН УРСР О. С. Мельничука. 1-е видання, Київ: Головна редакція «Українська радянська енциклопедія» (УРЕ), 1974. 776 с. URL : <https://ev.vue.gov.ua/wp-content/uploads/2018/04/Мельничук-О.-ред.-Словник-іншомовних-слів.pdf> (дата звернення: 20.11.2019).
20. Вакулєнко В. М., Орлатий М. К., Куйбіда В. С. та ін. Основи регіонального управління в Україні. Київ: НАДУ, 2012. 576 с.
21. Филлюк Г.М. Конкуренція і монополія в епоху глобалізації: Монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2009. 404 с.
22. Стадник К. О. Господарсько-правова політика в сфері законодавства про економічну концентрацію: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04. Харків, 2016. 218 с.
23. Хаустова В. Є., Крячко Є. М., Колодяжна Т. В. Оцінка концентрації в економіці України. *Проблеми економіки*. 2017. № 3. С. 111-122.
24. Andersson T., Sylvia Schwaag-Serger, Jens Sorvik, Emily Wise Hansson (2004) «The Cluster Policies Whitebook», IKED.
25. Саух І. В. Методологічні підходи до формування кластерної моделі регіонального розвитку. *Економіка. Управління. Інновації*. 2009. № 2. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2009_2_35. (дата звернення: 20.11.2019).
26. Челнокова О.Ю. Моделирование использования индекса Херфиндаля-Хиршмана при анализе степени концентрации фирм на отраслевом рынке. *Профессиональная ориентация*. 2018. №2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/modelirovanie-ispolzovaniya-indeksa-herfindalya-hirshmana-pri-analize-stepeni-kontsentratsii-firm-na-otraslevom-rynke> (дата звернення: 20.11.2019).
27. Романюк С. А. Економічна щільність як індикатор територіальної концентрації економіки. *Регіональна економіка*. 2013. №2. С. 7-14.
28. Государство и рыночные структуры. *Экономическая школа*. 1993. Вып. 3. С. 205–224.
29. Кизим Н.А., Горбатов В.М. Концентрация экономики и конкурентоспособность стран мира: Монография. Харьков: ИД «ИНЖЭК», 2005. 216 с.
30. Рядно О. А., Беркут О. В. Теоретико-методологічні аспекти дослідження диференціації соціально-економічного розвитку регіонів. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2016. № 2 (56). С. 79-91.
31. Когут О.І. Економічний аналіз монополізації світового ринку нафти : дис. ... канд. економ. наук : спец. 08.00.02 «Світове господарство і міжнародні економічні відносини». Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка. 2015. 191 с.
32. Припуга Н.В. Методичні підходи до оцінки рівня монополізованості в економіці. *Науковий вісник Мукачівського державного університету*. 2016. Вип. №1 (15). С. 51-55.
33. Кирилюк А.О. Методика оцінювання рівня концентрації та монополізації економіки. *Економіка і суспільство*. 2016. №3. С. 66-72.

References

1. Diakiv G. et al. (2000). Encyclopedia of businessman, economist, manager. Kyiv: International economic Foundation, 305 p. (in Ukr.).
2. Kazak Yu., Kovalevskii, V., Zakharchenko A. et al. (2011). International strategies of economic development: textbook. Kyiv: Avrio, 262 p. (in Ukr.).
3. Levkivskiy V. M., Antonenko V. G. (2012). Theoretical bases of formation and development of international economic integration. *Scientific journal of Chernihiv state Institute of Economics and management. Series 1: The Economy*, 2, 120-124.
4. Semak Ye. (2009). Theoretical foundations of international economic integration. URL: http://elib.bsu.by/bitstream/123456789/5201/1/semak_2009_6_IER_issues.pdf (Accessed: 20.11.2019).
5. Molchanov Is.Yu. (2007). Globalized integration of regional-economic development. *The culture of the black sea*, 117, 116-123.
6. Grishchenko I., Skorobogatova N. (2016). The theoretical aspects of the essence of international economic integration. *Economic analysis*, 24 (1), 16-21.
7. Tkachenko A. A. (2016). Economic characteristics of international regional integration. *Economics and management of national economy*, 11, 113-116.
8. Pazza, K. V., Uniiat A. V. (2013). World and European integration: proc. manual. Ternopil: [b. V.], 258 p. URL : http://library.tneu.edu.ua/images/stories/praci_vukladachiv.pdf (Accessed: 20.11.2019).
9. Skopenko N. (2014). Features of development of integration interaction of enterprises of food industry of Ukraine. *Herald of Kyiv national University named after Taras Shevchenko*, 5(158), 28-32.
10. Krawiec K. (2012). Current level of concentration of production of the food industry. *The economy and the state*, 4, 90-93.

11. Radko V. I., Svinous I. V. (2015). Deepening of specialization and concentration as an intensification factor of milk production. *The economy and the state*, 12, 13-16.
12. Vinogradenko S. A. (2015). Increase of concentration level as a basis for intensification of land use of agricultural enterprises. *Bulletin of economic Sciences of Ukraine*, 2, 9-13.
13. Davydova L. V., Chumakov V. A. (2009). Concentration of capital as a basis of integration processes in the real sector of the economy. *News of the Tula gсударstvenny University. Economic and legal Sciences*, 1-2, 83-87.
14. Altukhov I. M. (2012). International competitiveness of regional economic complexes in the process of international economic integration. *Bulletin of the Eastern University of Economics and management*, 1 (11), 40-49.
15. Kaminskaya, V. V. et al. (2012). Synergetic identity integration: Monograph. Zhytomyr, 204 p. (in Ukr.).
16. Smolich B. D. (2018). Interindustry economic complexes and regional peculiarities of their development and placement. *Economic forums*, 2, 154-161.
17. Dunayev I. V. (2016). Influence of integration processes on the modernization of regional economic policy. *Theory and practice of public administration*, 1(52), 1-11.
18. Rastvortseva S. N., Ternovsky D. S. (2016). Factors of concentration of economic activity in the regions of Russia. *Economic and social changes: facts, trends, forecast*, 2 (44), 153-170.
19. Melnychuk A. S. (1974). Dictionary of foreign words, edited by corresponding member of as USSR. 1st edition. Kiev: the Chief editor of "Ukrainian Soviet encyclopedia" (SSE), 1974. 776 p. URL : <https://ev.vue.gov.ua/wp-content/uploads/2018/04/Мельничук-О.-ред.-Словник-іншомовних-слів.pdf> (Accessed: 20.11.2019).
20. Vakulenko V. M., Arlati N. K., Kuymbida V. S. (2012). Foundations of regional governance in Ukraine : textbook. K. : NADU, 576 p. (in Ukr.).
21. Filyuk G. M. (2009). Competition and monopoly in the era of globalization: Monograph. Zhitomir: View-see here for ei. Franko, 404 p. (in Ukr.).
22. Stadnik, K. A. (2016). Economic and legal policy in the sphere of the legislation on economic concentration: dis. kand. legal. nauk : spets. 12.00.04. Kharkiv, 218 p. (in Ukr.).
23. Khaustova V., Kryachko I., Kolodyazhnaya T. (2017). Evaluation of concentration in the economy of Ukraine. *Problems of economy*, 3, 111-122.
24. Andersson T., Schwaag-Serger S., Sorvik J., Hansson E. (2004). The Cluster Policies Whitebook, IKED.
25. Saukh I. V. (2009). Methodological approaches to the formation of cluster model of regional development. *Economy. Control. Innovation*, 2. URL : access Mode: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2009_2_35 (Accessed: 20.11.2019).
26. Chelnokova E. Y. (2018). Modeling the use of the Herfindahl-Hirschman index in the analysis of the degree of concentration of firms in the industry market. *A professional orientation*, 2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/modelirovanie-ispolzovaniya-indeksa-herfindalya-hirshmana-pri-analize-stepeni-kontsentratsii-firm-na-otraslevom-rynke> (Accessed: 20.11.2019).
27. Romaniuk S. A. (2013). Economic density as an indicator of territorial concentration of the economy. *Regional economy*, 2, 7-14.
28. The state and market structures (1993). *Economic school*, 3, 205-224.
29. Kizim N. A. Gorbatov V. M. (2005). Economic concentration and konkurentosposobnosti countries of the world: Monograph. Charkiv: publishing house INZHEK, 216 p. (in Ukr.).
30. Ryadno A. E., Berkut A. V. (2016). Theoretical and methodological aspects of the study of differentiation of socio-economic development of regions. *Scientific view: Economics and management*, 2 (56), 79-91.
31. Kogut A. I. (2015). Economic analysis of the monopolization of the world oil market: dis. ... Cand. economy. 08.00.02. Lviv: Ivan Franko National University of Lviv, 191 p. (in Ukr.).
32. Priputa N.V. (2016). Methodical approaches to assessing the level of monopolization in the economy. *Scientific Bulletin of Mukachevo State University*, 1 (15), 51-55.
33. Kyryliuk A.O. (2016). Methods for assessing the level of concentration and monopolization of the economy. *Economy and society*, 3, 66-72.

PRODANOVA Larysa

Dr. Sc. (Economics), Professor of the Department of Management and Business Administration, Cherkasy State Technological University, Cherkasy, Ukraine

BURIAK Yevhen

PhD (Economics), Associate Professor of the Department of Management, Kremenchug National University named after Mikhail Ostrogradsky, Kremenchug, Ukraine

YAKUSHEV Oleksandr

PhD (Economics), Associate Professor of the Department of Management and Business Administration, Cherkasy State Technological University Cherkasy, Ukraine

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL BASIS OF DETERMINATION AND ASSESSMENT OF CONCENTRATION OF TERRITORIAL RESOURCES IN CONDITIONS OF DEVELOPMENT OF INTEGRATION PROCESSES

Introduction. Today, quite a number of researchers of integration processes pay attention to the fact that they are closely related to such a phenomenon as the concentration of resources. As concentration (as well as integration) is a multi-level phenomenon, it can affect individual enterprises, companies and organizations (micro level), individual industries and sectoral markets, including commodity, financial, labor markets (meso level), regions, national economies and their territories. (macro level), the world economy (megalevel). In this regard, the processes of concentration in modern scientific publications are studied and analyzed at almost all levels of the economic system.

Purpose. The purpose of the article is to substantiate the methods of determining and assessing the concentration of resources of territories in the development of integration processes.

Results. The results of the study are to determine the feasibility of using the market concentration index and the Herfindahl-Hirschman index to assess the concentration of regional resources and develop ways to address their shortcomings. The market concentration index is one of the simplest and one of the first indicators, which began to be used by economists to analyze market structures. No wonder this indicator deserves to be actively used to assess the concentration and concentration of regional resources. In turn, the Herfindahl-Hirschman index occupies the position of the main characteristic (market structure, market concentration), which is widely used by governments around the world in the practice of antitrust regulation of the United States, Europe and other countries.

Originality. The originality of the article lies in the proposal to eliminate the shortcomings of indicators to assess the concentration of regional resources, which previously scientists have not done. Comparing the possibilities of using the two considered indices to assess the concentration and concentration of regional resources, it is necessary to take into account the following features: the disadvantage of the market concentration index is its "insensitivity" to different options for distribution of shares between regions; the number of market participants (number of regions) for which it is necessary to calculate to get the most accurate result remains uncertain; the use of this indicator requires additional comparisons of different options for its calculation. As for the Herfindahl-Hirschman index, it allows you to neutralize the shortcomings of other indicators and get more reliable results; takes into account the share of each of the market participants; its disadvantage is that when calculating the squares of market shares, more weight is given to the indicators of larger regions, and less - respectively, smaller.

Conclusion. Thus, the outlined provisions and generalized theoretical and methodological approaches require their practical implementation in modern conditions of solving the problems of regional studies of Ukraine. In particular, this focuses on the use of the market concentration index and the Herfindahl-Hirschman index to assess the concentration of regional resources. The identified shortcomings of these indicators should be eliminated by using the proposed methods to eliminate them. Further research should focus on the application of these methods and indicators to assess the processes of concentration, the level of concentration of resources of the regions of Ukraine.

Keywords: concentration of resources, agglomeration, localization, regional studies, cluster, market concentration index, Herfindahl-Hirschman index.

Одержано редакцією: 15.03.2020
Прийнято до публікації: 18.05.2020